

Συνηγορία υπέρ της «ελληνικής γλωσσικής μοναδικότητας»

Γράφουν οι: Μιχάλης Θεοδοσιάδης και Γιώργος Κουτσαντώνης

Σε πολύ πρόσφατο άρθρο του στην «Καθημερινή» ο Παντελής Μπουκάλας (Π.Μ) προσπαθεί να ασκήσει κριτική στις «γλωσσικές μας εμμονές» που για τον ίδιο αναπαράγονται σε άρθρο της Πολυβίας Παραρά*, περί «ανθρωποκεντρικής υποστασιοποίησης της ελληνικής γλώσσας». Το άρθρο παρακάμπτει τα επιχειρήματα της Παραρά στην οποία αποδίδει πράγματα που ουδέποτε έγραψε, ένα λογικό σφάλμα γνωστό και ως Πλάνη του Αχυρανθρώπου (Straw Man fallacy). Έτσι, κακοποιεί και διαστρεβλώνει μέρος του κειμένου της, διότι η καθηγήτρια ουδέποτε ισχυρίστηκε ότι «[η] ανθρώπινη ιστορία ... ξεκίνησε στην αρχαία Ελλάδα» ή ότι δεν «υπήρξαν σπουδαίοι πολιτισμοί πολύ πριν από τον αρχαιοελληνικό» ή ακόμη ότι η αρχαία ελληνική γλώσσα έχει «μαγικές ιδιότητες». Έτσι, μετατοπίζει αυθαίρετως τη συζήτηση σε θέματα τα οποία το κείμενο δεν είχε καμία πρόθεση να θίξει. Πρόκειται για ακραία περίπτωση στρεψοδικίας. Πράγματι, το άρθρο του Π.Μ. κατακλύζεται από έμμεσους αφορισμούς περί «εθνικών μύθων» και εμμονών». Είναι αδύνατο με τέτοιους γενικόλογους χαρακτηρισμούς να λάβει χώρα μια σοβαρή συζήτηση, δεδομένου ότι, υπό από αυτές τις συνθήκες, ο διάλογος παρεκτρέπεται σε απαξιώσεις οι οποίες οδηγούν σε κατηγορηματικά και απόλυτα συμπεράσματα περί «εμμονών», οι οποίες θα πρέπει να απορρίπτονται a priori.

Στην πραγματικότητα, αν διαβάσει κανείς προσεκτικά το κείμενο της Παραρά μόνο «γλωσσικές εμμονές» δε θα βρει. Ο Π.Μ. ισχυρίζεται ότι η ελληνική γλώσσα δεν αποτελεί «μοναδικότητα» καθώς όλες έχουν μια κοινή ινδοευρωπαϊκή ρίζα. Με άλλα λόγια, όλοι οι πολιτισμοί συνδέονται με τον έναν ή τον άλλον τρόπο. Επομένως, ο ελληνικός γλωσσικός κόσμος δεν έχει τίποτα το μοναδικό να επιδείξει. Αυτή τη θέση συναντάμε στο ευρύτερο πολιτικό ρεύμα της «εθνοαποδόμησης», που ταυτίζει ή συνδέει κάθε αναφορά στην παράδοση, και στον ελληνισμό εν γένει, με τον κλειστοφοβικό εθνικισμό του μετεμφυλιακού νεοελληνικού κράτους της «επάρατης Δεξιάς» και της «οπισθοδρόμησης» (μάλιστα, μέσα στο άρθρο του Π.Μ. γίνεται λόγος και για κάποιους «χουνταίους»). Οτιδήποτε παραπέμπει στη ρίζα, στην ελληνικότητα καθώς και στα επιτεύγματα του ελληνισμού, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με καχυποψία, ως εμμονή με το παρελθόν, ως αταβισμός και τάση εγκλωβισμού στην ψευδή αίσθηση της δήθεν μοναδικότητάς μας. Η εθνοαποδομητική σχολή, κάθε άλλο παρά δημιουργική, εκφράζει την ελληνική εκδοχή της πολιτικής ορθότητας που κυριαρχεί στους ακαδημαϊκούς χώρους του δυτικού και ιδίως του αγγλοσαξονικού

κόσμου. Είναι άλλωστε της μόδας σχεδόν όλα τα επιτεύγματα του δυτικού πολιτισμού να ταυτίζονται, έμμεσα ή άμεσα, με τη φρίκη της αποικιοκρατίας. Η πολιτική ορθότητα έχει πλέον εισέλθει για τα καλά στο ακαδημαϊκό και δημοσιογραφικό τοπίο σχεδόν κάθε δυτικής χώρας και η Ελλάδα δε στερείται εκπροσώπων. Αυτή η οπτική λειτουργεί κάθε φορά, ανάλογα με το ιστορικο-πολιτικό και κοινωνικό παρελθόν της κάθε κοινωνίας, πάνω στο οποίο η φιλελεύθερη Αριστερά επιχειρεί να χτίσει το αφήγημά της. Για παράδειγμα, η μάχη ενάντια στην αποικιοκρατία, το «κόκκινο πανί» για την Αριστερά της Βρετανίας, συνεπάγεται αφαίρεση σημαντικών Βρετανών φιλοσόφων και λογοτεχνών των προηγούμενων αιώνων από τη διδακτέα ύλη. Παρομοίως, για τις εγχώριες δυνάμεις του πολιτικά ορθού, κόκκινο πανί αποτελούν έννοιες όπως «παράδοση», «εθνική ταυτότητα» και γλώσσα, και αυτό επειδή κάποτε τις είχε επικαλεστεί το παλαιό κράτος της Δεξιάς (με στρεβλό τρόπο), το οποίο από τη δεκαετία του 1930 μέχρι και τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης η Ελληνική Δεξιά έπαιζε δυναμικό ρόλο στο πολιτικό σκηνικό και στη διαμόρφωση ενός φοβικού κλίματος ανελευθερίας. Συνεπώς, κάθε αναφορά στον ελληνισμό, εν γένει, θα πρέπει να ταυτίζεται με την «ανελευθερία» και την εθνική κλειστότητα των «σκοτεινών» εκείνων χρόνων.

Αλλά ας επικεντρωθούμε στην «επιστημονική» ουσία των θέσεων του αρθρογράφου της Καθημερινής. Παρά την αντιδραστικά αποδομητική στάση του, ο Π.Μ. δεν έχει άδικο να αναζητά τη γενεαλογία των λέξεων και των εννοιών. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μας, υποπίπτει σε δύο σοβαρά σφάλματα. Κατ' αρχάς, δε δίνει καμία αξία στα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά της σχέσης μεταξύ σημαίνοντος (φωνήματος) και σημαινομένου (νοήματος) που στην Ελληνική γλώσσα είναι μια σχέση μοναδική, αποτελώντας τον κανόνα και όχι την εξαίρεση. Έτσι προσπαθεί, υπερτονίζοντας κάποια παραδείγματα ξένων λημμάτων, να αναδείξει -ίσως άθελά του- την τυχαιότητα και την εξαίρεση ως στοιχεία ενός οργανικού και εν πολλοίς κοινού «κανόνα» που υποτίθεται διέπει όλες τις γλώσσες του κόσμου. Επίσης, στο κείμενό του ο Π.Μ. δεν μπαίνει καν στον κόπο να μιλήσει για τη σύνδεση μεταξύ εννοιών/λημμάτων και του αντίστοιχου πολιτικο-κοινωνικού πλαισίου εντός του οποίου εκφράζονται. Η «μοναδικότητα» μιας γλώσσας δεν αντικατοπτρίζεται μόνο φωνολογικά, αυτό γιατί η γλώσσα, εκτός των άλλων, είναι δημιούργημα μιας κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας. Έτσι αν δεχτούμε ότι η ελληνική είναι «μοναδική», τότε αναμφισβήτητα «μοναδική» είναι και η ινδική, η ιρλανδική, και άρα όλες οι γλώσσες του κόσμου, δεδομένου ότι δεν πρόκειται για αυτοφυείς δημιουργίες, αλλά για αναπαραστάσεις συγκεκριμένων κοινωνικο-πολιτικών και θρησκευτικών καταστάσεων. Ωστόσο η «μοναδικότητα» της ελληνικής

γλώσσας δε συνδέεται μόνο με την ταύτιση του φωνήματος με το νόημά του, αλλά έγκειται κυρίως στον τρόπο με τον οποίο αντανακλά την ανθρωποκεντρική διάσταση της ελληνικής οικουμένης: από τη Δημοκρατία της Πόλεως και την Εταιρική Οικονομία, στον μεσαιωνικό ελληνισμό, στα Κοινά του βυζαντίου και τον ελληνισμό επί οθωμανικής αυτοκρατορίας. Μας προκαλεί εντύπωση που ο Π.Μ. δεν κάνει καμία αναφορά στην «ανθρωποκεντρικότητα», ούτε στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κοινωνικο-πολιτικού πλαισίου που καθιστούν τη γλώσσα καταπιστευματοδόχο μιας ιδιαίτερα σημαντικής δημιουργίας, τμήμα της οποίας είναι η οικουμενική αντίληψη της ανθρωπότητας και όχι ο κλειστός εθνικισμός.

Βέβαια πώς να κατανοήσει κανείς τα παραπάνω όταν εσωκλείεται στα καβαφικά τείχη της ιδεολογικής του εμμονής και, ακόμα χειρότερα, όταν δεν αντιλαμβάνεται καν τον αυτοεγκλεισμό του, επικεντρωμένος ως είναι ν' αναζητά τις «εμμονές» των άλλων; Πώς να αντιληφθεί κανείς, όταν τον ορίζει η ιδεολογία, ότι το δημοτικό τραγούδι είναι και μια σπουδαία γλωσσική υπόθεση που μειώνεται και στενεύει όταν γίνεται εργαλείο δικαιολόγησης του διεθνισμού ή δήθεν αποδεικτικό της φιλίας και του έρωτος μεταξύ των λαών; Έτσι κανείς καθίσταται ο ανεστραμμένος καθρέφτης του συμπαθητικού Έλληνα πατέρα στη γνωστή αμερικανική ταινία «Γάμος αλά Ελληνικά» ο οποίος πίστευε ότι το «Κιμονό», προέρχεται από το κρύο του «Χειμώννα»; Εντούτοις στην ελληνική γλώσσα, το «μέδω» ή «μήδομαι», που σημαίνει φροντίζω, σκέφτομαι, εφευρίσκω, προνοώ, συλλογίζομαι... είναι η ρίζα του λατινικού «med» που με τη σειρά του έχει οδηγήσει σε λέξεις, ασφαλώς πολύ πιο σημαντικές από το «Κιμονό», όπως «medicus», «medicine», αλλά και ονόματα όπως ο Γανυμήδης, ο Διομήδης, η Ανδρομέδα... Το «μέδω» έχει επίσης δώσει το όνομά της στην Μήδεια που δεν ήταν μόνον η διάσημη παιδοκτόνος (και η τρέχουσα σφοδρή κακοκαιρία), αλλά και ιέρεια, θεραπεύτρια και «βοτανολόγος» της αρχαιότητας. Αξίζει να σημειωθεί ακόμη ότι κυρίως στην ελληνική γλώσσα, στην ουσία, δεν υπάρχουν συνώνυμα. Πράγματι σχεδόν όλες οι συνώνυμες ελληνικές λέξεις έχουν λεπτές ή λιγότερο λεπτές εννοιολογικές διαφορές μεταξύ τους. Για παράδειγμα οι λέξεις «κεράννυμι», «συγκεράννυμι», «σύμφυρση», «μίγνυμι», «φύρω» έχουν όλες τους το γενικό νόημα του «ανακατεύω». Όμως μόνο όταν ανακατεύουμε δύο στερεά ή δύο υγρά μεταξύ τους, όπου δε λαμβάνεται μια νέα ένωση, όπως το λάδι με το νερό, χρησιμοποιούμε την λέξη «μειγνύω», διότι όταν ανακατεύουμε υγρό με στερεό, τότε λέμε «φύρω» – απ'όπου προέρχεται η λέξη «αιμό(φυρτος)» που όλοι γνωρίζουμε, αλλά δε συνειδητοποιούμε πάντα τι σημαίνει ακριβώς. Η ελληνική γλώσσα δεν αποτελεί απλά μοναδικό παγκόσμιο παράδειγμα, σχεδόν καθολικής ταύτισης φωνητικής μορφής

και ουσίας, αλλά κι ένα απ' τα πιο ολοκληρωμένα, συστήματα σκέψης, ένα ολιστικό, οικουμενικό και βελτιόδοξο κοσμοϊστορικό δημιούργημα που κατάφερε να επινοήσει το θέατρο, προσεγγίζοντας το θείο και περιγράφοντας τόσο καλά την αρχέγονη σκληρότητα (τον υπόγειο νου) μέσα από την Τραγωδία.

Προς αποφυγή κάθε παρεξήγησης: ο λόγος περί «ελληνικής μοναδικότητας» δε συνεπάγεται απαξίωση άλλων πολιτισμικών γνωρισμάτων που δε βρέθηκαν ή βρίσκονται σε επαφή με τον ελληνικό πολιτισμό. Η αξία των έργων του Πρωταγόρα, του Ομήρου, του Θουκυδίδη, του Αριστοτέλη, του Φώτιου Α' του Μέγα, του Αναστάσιου Μιχαήλ, του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, του Κωστή Παλαμά, του Κωνσταντίνου Καβάφη και άλλων μεγάλων Ελλήνων, δε σημαίνει ότι η φιλοσοφία του Μαχάτμα Γκάντι είναι «υποδεέστερη» ή ότι στη σκέψη του Κομφούκιου δεν υφίσταται κανένα ανθρωποκεντρικό στοιχείο. Τονίζουμε, για μια ακόμη φορά, ότι η κατανόηση της Ελληνικής «μοναδικότητας» συνδέεται με την κατανόηση της ανθρωποκεντρικής της «μοναδικότητας», η οποία, με τη σειρά της, δεν πρέπει να ταυτίζεται με το παρελθόν της εθνικιστικής μετεμφυλιακής Δεξιάς. Άλλωστε το ανθρωποκεντρικό ελληνικό πνεύμα, όντας οικουμενικό, δε δύναται να συνυπάρξει με τον κλειστοφοβικό κρατοκεντρισμό παλαιότερων εποχών. Συνεπώς, δεν κλείνει μάτια και αυτιά στο ενδεχόμενο να συγγενεύει γενεαλογικά με άλλους (ινδοευρωπαϊκούς) πολιτισμούς τη στιγμή που αναγνωρίζει την ιδιαιτερότητα των επιτευγμάτων της δικής του εξέλιξης και, πολύ περισσότερο, τις πρακτικές συνέπειες (όπως θα έλεγε ο William James) των επιτευγμάτων αυτών στο κοινωνικό, πολιτικό και πνευματικό επίπεδο. Επιπλέον, στόχος θα έπρεπε να είναι, εκτός από διάδοση αυτής της ανθρωποκεντρικότητας του ελληνισμού, η προστασία της από την οριενταλιστική και αποδομητική επέλαση του μηδενιστικού μεταμοντερνισμού.

Όπως προαναφέραμε, η ελληνική «μοναδικότητα» δεν είναι «εθνικιστική», αλλά βασίζεται σε μια κοσμοπολίτικη θέαση του κόσμου. Βεβαίως, οφείλουμε να γνωρίζουμε ότι ο όρος «κοσμοπολιτεία» έχει υποστεί τη δική του νοηματική εκπόρνευση, εφόσον η χρήση του σήμερα παραπέμπει όχι στον «καβαφικό» πολίτη μιας ευρείας περιοχής -η οποία διοικείται από συνενώσεις πολιτειών- αλλά σε έναν πολίτη δίχως ρίζες και καταγωγή. Όμως η κοσμόπολη είναι μια συμμαχία μεταξύ πόλεων, οι οποίες επιδιώκουν τη συνεργασία, ενώ σε σημαντικά θέματα, όπως η άμυνα και το εμπόριο, διέπονται από κοινούς στόχους και οράματα. Εντός μιας κοσμοπολιτείας υπάρχει μια στοιχειώδης ελευθερία μετακίνησης. Ωστόσο, αυτή η ανοιχτότητα, δε θέτει υπό αμφισβήτηση τις εθνικές ιδιαιτερότητες κάθε πολιτείας ή συμπολιτείας. Αντιθέτως, ο νέος

αυτός «κοσμοπολιτισμός» δεν είναι παρά η αναίρεση όλων των εθνικών ιδιαιτεροτήτων και η μετατροπή του κόσμου ολόκληρου -όχι απλά μιας γεωγραφικής περιοχής- σε καταναλωτική μάζα άεθνων ανθρώπων. Σε αυτό το σύγχρονο νεοφιλελεύθερο κοσμοπολιτισμό ή διαφορετικά τον «κοσμονομαδισμό», αξίζει να αντιπαραθέσουμε τον αυθεντικό ελληνικό κοσμοπολιτισμό, το λεγόμενο λαϊκό οικουμενισμό.

Εν κατακλείδι, με αυτή την τακτική του, ο χώρος της εθνοαποδόμησης καταφέρνει να πετά το θείο βρέφος μαζί με τα σαπουνόνερα για να (μας) «γλυτώσει» από κάποια λερωμένη πάνα. Διαστρεβλώνει τον εθνισμό και τον υγιή πατριωτισμό για να στηλιτεύσει τον «εθνικισμό» αγνοώντας ότι εντός της ελληνικής παράδοσης υπάρχουν σημαντικότερα ανθρωποκεντρικά στοιχεία, που παραπέμπουν σε αυτό που έχουμε ονομάσει λαϊκή ευκοσμία, βάσει της οποίας κάθε άνθρωπος (ανεξαρτήτως εθνικότητας, ή χρώματος ή φυλής) είναι ικανός να υπερβεί τη φυσική του ροπή προς την ύβρη μέσω των πράξεών του ή μέσα από την αναζήτηση πνευματικής καθοδήγησης. Η ανάρτηση του Π.Μ. παρότι κρίνουμε ότι είναι ιδεοληπτική και μυωπική, στα όρια του προσβλητικού, ταυτόχρονα γίνεται χρήσιμη διότι υπενθυμίζει ότι ο χειρότερος εχθρός ενός έθνους είναι ο φόβος να αντέξει το τεράστιο βάρος της κληρονομιάς του.

Δημοσιευμένο στο <http://www.respublica.gr/2021/02/post/glossa/>